

SHAHARLARNI KO'KALAMZORLASHTIRISHDA KATALPA DARAXTINING AHAMIYATI

Sayfullayev Asilbek Farhod o`g`li

Navoiy davlat pedagogika instituti Tabiiy fanlar fakulteti

Biologiya kafedrasida o`qituvchisi

asilbek.sayfullayev.92@mail.ru

ANNOTATSIYA

Shaharlarda aholini yashash sharoitlarini qulay darajaga ko'tarish, dam olishini ta'minlash, shahardagi sanitar holatni yaxshilash, mikroiklimni yuzaga keltirish va sog'lomlashtiruvchi yashil hududlar maydonlarini kengaytirishda manzarali yashil daraxtzorlarning roli baland. Ko'kalamzorlashtirish uchun qo'llanilayotgan manzarali daraxt-buta turlari sonini boyitish ham muhim ahamiyatga ega.

Kalit so'zlar: *Bignoniadoshlar (Bignoniaceae) — ikki pallali o'simliklar oilasi, go'zal katalpa, manzaraviy daraxt, morfologiya, ekologiya, manzarli bog'dorchilik, urug', parvarishlash usullar.*

АННОТАЦИЯ

Высока роль декоративных зеленых насаждений в повышении до комфортного уровня условий жизни населения в городах, обеспечении их отдыхом, улучшении санитарно-бытовых условий в городе, создании микроклимата, расширению площадей здоровых зеленых насаждений. Также важно обогатить количество декоративных деревьев и кустарников, используемых для озеленения.

Ключевые слова: *Бигнониевые - семейство двудольных растений, катальпа красивая, декоративное дерево, морфология, экология, озеленение, семена, корневища, способы ухода.*

ABSTRACT

The role of ornamental green groves is high in raising the living conditions of the population to a comfortable level in cities, providing them with rest, improving sanitary conditions in the city, creating a microclimate, and expanding the areas of healthy green areas. It is also important to enrich the number of ornamental trees and shrubs used for landscaping.

Keywords: *Bignoniaceae - a family of dicotyledonous plants, beautiful catalpa, ornamental tree, morphology, ecology, landscape gardening, seeds, rhizomes, care methods.*

KIRISH

Shaharlarda aholini yashash sharoitlarini qulay darajaga ko'tarish, dam olishini ta'minlash, shahardagi sanitar holatni yaxshilash, mikroiklimni yuzaga keltirish va sog'lomlashtiruvchi yashil hududlar maydonlarini kengaytirishda manzarali yashil daraxtzorlarning roli juda katta hisoblanadi. Ko'kalamzorlashtirish uchun qo'llanilayotgan manzarali daraxt, buta turlari sonini boyitish ham muhim ahamiyatga ega. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti farmonlari va qarorlarida aholi yashash hududlarini ko'kalamzorlashtirish va obodonlashtirishga alohida e'tibor qaratilmoqda. Ko'kalamzorlashtirishning eng muhim vazifalaridan biri inson hayoti uchun sog'lom va to'laqonli estetik tabiiy muhit yaratishdir. Vazirlar Mahkamasining 2009 yil 9 martdagi 59-son qarori bilan "Zamonaviy arxitektura-shaharsozlik talablarini hisobga olgan holda aholi punktlarini obodonlashtirish ishlarini tashkil etish qoidalari tasdiqlangan, 2013 yil 13 avgustdagi 223-son qarori bilan esa "O'zbekiston Respublikasida landshaft dizaynini rivojlantirish Dasturi" qabul qilingan va unda belgilangan vazifalar bosqichma-bosqich amalga oshirilib kelinmoqda.

Bizning sharoitga mos keladigan va quruq iqlim sharoitlarida bemalol o'sib rivojlanadigan, yoshligidan shakl berib parvarishlangan manzarali yaproq va ninabargli daraxt ko'chatlarini yetishtirish kerak bo'ladi. Buning uchun yuqori dehqonchilik madaniyatiga ega bo'lgan manzarali ko'chatzorlar tarmog'ini kengaytirish, hamda innovatsion g'oyalar va ilg'or tajribalar asosida yetishtirilgan manzarali daraxt-butalarning ko'chatlari miqdorini va sifatini oshirish lozim.

TADQIQOT MATERIALLARI VA METODOLOGIYASI

Go'zal katalpa (*Catalpa speciosa*) katta daraxt bo'lib, balandligi 30 m, diametri 1,5m ga yetadi. Tashqi ko'rinishining o'ziga xos xususiyatlari uchun o'simlik mashhur taxalluslarni oldi. Dunyoning turli burchaklarida uni uzun po'stlog'ining ko'pligi uchun "makaron daraxti", barglar shakli uchun "fil quloqlari" deb atashadi.

Tanasi tik o'sadi, shox-shabbasi piramida shaklda yoki keng yoyilgan. Tanasi va shoxlarining po'stlog'i qizil-qo'ng'ir rangda, po'stlog'i bo'yiga enli yorilgan. Barglari keng oval shaklda, ba'zan cho'ziq, uzunligi 15-30 sm ga yetadi, uchi o'tkir, tubi to'mtoq, cheti tishchali, yuz tomoni tiniq yashil, tuksiz, orqa tomoni sertuk hidsiz. Barg bandi 10-15 sm uzunlikda bo'lib gullari kam gulli ro'vak hosil qiladi. Ro'vaging uzunligi 20 sm ga yetadi. Ko'sakchasing uzunligi 45 sm eni 1,5 sm po'sti juda qalin, urug'lari yumaloq, kalta tukli. Go'zal katalpaning yog'ochi oq, yengil, nihoyatda pishiq, namda chirimaydi, shu sababli undan shpal va telegraf stolbalari tayyorlanadi.

Tadqiqot davomida quyidagi metodlardan foydalanildi: Katalpa oilasiga mansub manzarali turlarini generativ va vegetativ ko'paytirishning eng maqbul usullarini tanlash va ularni manzarali bog'dorchilikka tavsiya etish maqsadida Navoiy shahridagi Alisher bog'i va I.Karimov shoh ko'chasida fenologik kuzatishlar G F Gizatullinaning metodologiyasi bo'yicha o'tkazildi.

O'simliklarni o'rganishda biometrik o'lchovlar umume'tirof etilgan usullar yordamida amalga oshirildi.

TADQIQOT NATIJALARI

O'simliklarning o'sishi va rivojlanishini o'rganishda fenologik kuzatishlar muhim ahamiyatga ega bo'lib, turli fazalarning davomiyligini, o'simlik rivojlanishiga tashqi muhit omillarining ta'sirini, o'simliklardagi o'zgarishlarni aniqlashga yordam beradi.

Navoiy shahrida o'tkazilgan biometrik o'lchovlarga ko'ra, *Catalpa speciosa Walder ex Engelm* daraxtining balandligi 20 metrgacha (ba'zi turlari 25 metr), diametri 0,2 metrga etadi. va daraxtlar balandligi 7 m gacha va diametri 0,25 m gacha bo'lgan katta daraxtlar ekanligi aniqlandi. Fenologik tadqiqotlar davomida shuni kuzatdikki daraxtning tanasi tik, shoxlari piramidasimon, tanasi va shoxlari po'stlog'i qizg'ish-jigarrang, bo'yni yorilib ketgan.

1-rasm. Katalpa (*Catalpa speciosa Walder ex Engelm*) barglari.

Daraxtning barglari kengligi 15-27 sm gacha, uzunligi 20-30 sm gacha, oddiy, novdada bir qatorda joylashgan bo'lib, yirik bargli daraxtlar turiga kiradi. Kuzatish vaqtida ayrim barglarning kattaligi juda katta ekanligi qayd etildi, kengligi 26-27 sm

va bandining uzunligi 9-18 sm gacha bo'lganligi aniqlandi. Barglari keng, yirik, oval, ba'zan cho'zilgan, balandligi 15-30 sm ga yetadi, uchi o'tkir. Yuzi och yashil, tuksiz orqa qismi qattiq va hidsiz.

Fenalogik kuzatish davomida mart oyining 17 sanasidan boshlab darxt barg kurtaklarini chiqara boshladi. May-iyun oyidan boshlab, shoxlarda ajoyib kurtaklar gullab-yashnagan paytdan boshlab manzarali ko'rinish beradi. Katalpa juda xushmanzara daraxt bo'lganligi uchun u parklarga va ko'chalarga ko'plab ekiladi.

2-rasm Go'zal katalpa daraxtining ko'rinishi

Shimoliy Amerikada Missisipi va Missuri Ogayo daryolari bir-biriga qo'shiladigan hududlarda, Tennesi shtatida va Shimoliy Arkanzasning g'arbiy hududlarida tarqalgan. O'zbekistonga introduksiya qilinganiga 100 yildan oshdi. Chiroyli daraxt bo'lganidan ko'kalamzorlashtirishda ko'p ekiladi. Go'zal katalpa urug'idan ekilganda yani qulay sharoitlada yiliga 35 sm dan oshadi bazi bir turlari 1 metrgacha bo'ladi.

Go'zal katalpa quyoshni yaxshi ko'radi va termofil turlariga tegishli. Yetarli yorug'lik, uzoq vaqt davomida katalpaning kurtaklari va po'stlog'i sovuq ob-havodan oldin pishishiga vaqt topadi, bu esa daraxtni yaxshi qishlashiga imkon beradi. Issiqlikni yaxshi ko'radigan daraxtning 30-35°C dan yuqori sovuqlarga bardosh beradi.

Go'zal katalpani barglari va gullari unung manzarviyiligi uchun bog'bonlar va landshaft dizaynerlari uchun ajoyib xushmanzara daraxt hisoblanadi. Go'zal katalpa daraxtini yakka holda, xiyobonlarda guruhlab ekishlari uchun tavsiya etiladi. Shahar markazlari, ofis binolari, turar-joy binolari va do'konlarning oldidagi maydonlarni bezab turadi, balki piyodalar yo'llarini yoki avtomobil yo'l yoqalarini ham bezashga imkon beradi.

XULOSA

O'zbekistonning turli hududlarining tuproq-iqlim sharoitida manzarali mahalliy o'simliklar bilan bir qatorda yurtimizga introduksiya qilingan daraxt turlaridan ham keng foydalanish o'z samarasini berishi shubhasiz. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, Katalpa turlarini ko'kalamzorlashtirishda foydalanishda ularning bioekologik xususiyatlarini hisobga olish kerak.

Har xil turdagi bir nechta daraxt turlaridan har xil soyalarga chidamli gullar va buta o'simliklarni ekish, butun yil davomida manzarali kompozitsiyasini ko'rinishini oshiradi.

REFERENCES

1. Khaitovna PM, Faksriddinovich MS Technology of growing cauliflower // Texas Journal of Interdisciplinary Research. - 2022. - T. 6. - S. 8-10.
2. Ya. X. Yuldashov, "Ko'chatchilik va gulchilik ishli" Kasb-hunar kollejlari uchun o'quv qo'llanma Toshkent «Davr nashriyoti» 2013
3. Kurbaniyazov, B., Berdimuratov, G., Kholova, S. H., Safarov, A., & Safarov, K. (2021). Importance of catalpa groups in cultural city greening in the case of Uzbekistan. In *E3S Web of Conferences* (Vol. 258, p. 03026). EDP Sciences.
4. Zolgharnein, J., Shariatmanesh, T., Asanjarani, N., & Zolanvari, A. (2015). Doehlert design as optimization approach for the removal of Pb (II) from aqueous solution by Catalpa Speciosa tree leaves: adsorption characterization. *Desalination and Water Treatment*, 53(2), 430-445.
5. Rukhsora, R., & Mukhabbat, R. (2022). Ways To Activate The Cognitive Activity Of Students In The Process Of Teaching" Genetics" Using The Case Method. *Eurasian Journal of Learning and Academic Teaching*, 8, 64-67.
6. Rukhsora, R., & Mukhabbat, R. (2022). Ways To Activate The Cognitive Activity Of Students In The Process Of Teaching" Genetics" Using The Case Method. *Eurasian Journal of Learning and Academic Teaching*, 8, 64-67.
7. Рахмонова, Р. Б., & Бахриддинова, Г. О. (2021). Формирование структуры хлопкового волокна. *Academic research in educational sciences*, 2(7), 72-80.

8. Sayfullayev, A. (2021). UZLUKSIZ TALIM VOSITASIDA EKOLOGIK MUAMMOLARNI HAL ETISH TEXNOLOGIYASI. *Uzluksiz talim*.
9. Altievich, K. S., Khudargonovich, Y. M., Farhod ogli, S. A., & Komiljonovna, U. G. (2022). ADVANTAGES OF PREPARATION AND USE OF BIOFERTILIZERS FROM BIOMASS OF HIGHER AQUATIC PLANTS. *EPRA International Journal of Multidisciplinary Research (IJMR)*, 8(1), 21-25.
10. Shamsidinova, G. D., Sayfullaev, A. F., Achilova, N. R., & Baratov, U. D. (2021). Prospects for the development of " Education for sustainable ecological development" on the basis of the declaration of Uzbekistan. *Asian Journal of Multidimensional Research (AJMR)*, 10(3), 144-149.